

Κοινωνική σύνθεση, δημόσιος λόγος του κινήματος & πρώτες μάχες

Αν και σε ισχύ ήδη από το 1853, ο νόμος για τον υποχρεωτικό εμβολιασμό αρχίζει να εφαρμόζεται αποτελεσματικά μόνο από τα τέλη του 1860 προκαλώντας τις αντίστοιχες αντιστάσεις. Ενώ, όπως συμβαίνει συχνά σε αυτές τις περιπτώσεις, υπήρχαν κάποιοι/ες που είχαν αναλάβει ηγετικό ρόλο, επιφορτισμένοι κυρίως με τον συντονισμό κάποιων δράσεων και της προπαγάνδας, η επιτυχία του κινήματος ουσιαστικά εξαρτιόταν από την *αντίσταση στη βάση*. Συλλογικές καμπάνιες για την ανάκληση του νόμου και τοπικές διαδηλώσεις, ατομικές πρωτοβουλίες και πράξεις πολιτικής ανυπακοής για την παράκαμψή του και το μπλοκάρισμα της λειτουργίας του, ήταν μερικές από τις μορφές που πήρε ο αγώνας.

Η σύνθεση του κινήματος ήταν κατά βάση *διαταξική*. Σημαντικό τμήμα του προερχόταν από την εργατική τάξη των βιομηχανικών πόλεων της βόρειας και κεντρικής Αγγλίας, ενώ βρήκε επίσης έδαφος σε κομμάτια της μικρής αστικής τάξης (ή της κατώτερης μεσαίας), σε στρώματα τεχνιτών και μικρών καταστηματαρχών αυτών των περιοχών. Η Εθνική Λίγκα κατά του Υποχρεωτικού Εμβολιασμού (The National Anti-Compulsory Vaccination League) που ιδρύθηκε στα μέσα του 1870 από το ζεύγος των φιλελεύθερων μεταρρυθμιστών Hume-Rothery στο Τσέλτενχαμ (Cheltenham), δήμο της νοτιο-ανατολικής Αγγλίας, ήταν εξ αρχής μια οργάνωση της μεσαίας τάξης, που δρούσε εντελώς ανεξάρτητα από τις εργατικές συνιστώσες του κινήματος στον βορρά και στο Λονδίνο. Κάπως έτσι θα μπορούσε να σχηματιστεί η κοινωνική συγκρότησή του, λαμβάνοντας υπ' όψιν βέβαια πως οι ταξικές ταυτότητες δεν ήταν (ούτε είναι και τώρα, σε διαφορετικό βαθμό) κάτι κοινωνιολογικά παγιωμένο – ακόμα περισσότερο δεν μπορούν να οριστούν καν με την κοινωνιολογική θετική/ταξινομητική μέθοδο. Απεναντίας, τα όρια μεταξύ εργατικής τάξης και μικρής αστικής ήταν ιδιαίτερα *ρευστά*, ειδικά όσον αφορά στην ιστορική περίοδο για την οποία γίνεται λόγος.

Οι πρακτικές και ο λόγος του κινήματος είχαν απεύθυνση σε ένα κοινωνικό υποκείμενο που έβρισκε τον εαυτό του ευάλωτο απέναντι στις αλλαγές που επέφερε η ραγδαία εκβιομηχάνιση σημαντικών τμημάτων της παραγωγής, ενώ παράλληλα ζούσε καθημερινά τις συνέπειες μιας εξελισσόμενης γενικής κοινωνικής αναδιοργάνωσης. Αν και θα ενσωματωθεί στην πολιτική και κοινωνική ατζέντα διαφόρων προοδευτικών ανθρωπιστών και μεταρρυθμιστών της εποχής, για λόγους που, όπως θα δούμε παρακάτω, είχαν να κάνουν με τον αφοπλισμό των κοινωνικών διαμαρτυριών, ο λόγος του αντιεμβολιαστικού κινήματος βρίσκει τους βασικούς του συμμάχους σε άλλα κινήματα της περιόδου που έθεταν ζητήματα τα οποία σχετιζόντουσαν με την αντίσταση της πρώιμης εργατικής τάξης στις αναδυόμενες νέες μορφές της εκμετάλλευσής της.

Η πρώτη άτυπη «συμμαχία» θα είναι με το *συνεργατικό* (co-operative) κίνημα, με το οποίο οι αντιεμβολιαστές μοιραζόντουσαν αφενός τη δέσμευση στην ανεξαρτησία σκέψης-πράξης και αφετέρου υιοθετούσαν κοινές εργατικές πρακτικές αλληλοβοήθειας και συλλογικής υποστήριξης – πρακτικές που είχαν απήχηση και σε κινήματα όπως ο τρειντιγιουνιονισμός· ούτως ή άλλως όλα αυτά τα κινήματα λειτουργούσαν ως συγκοινωνούντα δοχεία αναμεταξύ τους.^{ix} Σε κάποιες βιομηχανοποιημένες περιοχές, όπου ο εμβολιασμός ήταν προϋπόθεση για την εύρεση εργασίας, υπήρξε ξεκάθαρη σύμπραξη με κάποιους χειρώνακτες εργάτες (κυρίως σε βιομηχανικούς κλάδους, όπως η μεταλλουργία και η μηχανουργία) στους οποίους η ανάπτυξη «αντιεμβολιαστικών» αισθημάτων ήταν μία *μορφή αντίδρασης ενάντια στην επιβολή της εργοστασιακής ζωής*.

Κάποιας μορφής συμπάθεια προς το κίνημα κατά του υποχρεωτικού εμβολιασμού αναπτύχθηκε και στους κόλπους διαφόρων θρησκευτικών αντιγνωμόνων και «αιρετικών».^x Σε ένα περιβάλλον όπου εκδηλώσεις θρησκευτικής και ιατρικής διαφωνίας ήταν συχνά αλληλοδιαπλεκόμενες, αυτό που πρέπει να τονιστεί είναι πως στην πραγματικότητα όλα αυτά τα κινήματα αποτελούσαν υποδείγματα αμφισβήτησης, οργάνωσης και δράσης που προσανατολιζόντουσαν προς ευρύτερους στόχους συνολικής κοινωνικής μεταρρύθμισης και αλλαγών.

Τα μέσα που χρησιμοποιούνταν για τον αγώνα, εκτός των άλλων, έδειχναν την αποφασιστικότητα και τη μαχητικότητα των αντιεμβολιαστών.^{xi} Εκτός από την έντυπη προπαγάνδα, πολύ συχνές ήταν οι διαδηλώσεις στον δημόσιο χώρο, οι οποίες πολλές φορές κατέληγαν σε καταλήψεις πλατειών και δημόσιων αγορών, αιθουσών συναντήσεων και διεξαγωγής εκδηλώσεων, δημοσίων κτηρίων κ.α. Τις διαδηλώσεις, που πολλές φορές έπαιρναν τον χαρακτήρα παρελάσεων ή γιορτών συνοδευόμενες από ορχήστρες με πνευστά και άλλα όργανα, σε κάποιες περιπτώσεις ακολουθούσαν μικρής έντασης ταραχές, επεισόδια και προπηλακισμοί αξιωματούχων, υπευθύνων για τους Νόμους για τους Φτωχούς και τον εμβολιασμό. Άντρες και γυναίκες συμμετείχαν *εξίσου* σε όλες τις μορφές δράσης με τις οποίες εκδηλώθηκε η αντίσταση του κινήματος, συμπεριλαμβανομένης και της πιο βίαιης και συγκρουσιακής διάστασής του. Στη βάση της ιδεολογίας που συγκροτούσε τις έμφυλες ταυτότητες της εποχής, οι γυναίκες θα έπρεπε να περιοριστούν σε έναν ρόλο ανατροφής των παιδιών στο σπίτι ενώ οι άντρες θα καταλάμβαναν το πεδίο της δημόσιας δράσης. Όμως, στην πράξη –μέσω της δημόσιας κοινής καμπάνιας αντρών και γυναικών– οι αντιεμβολιαστές αμφισβητούσαν την ίδια τη *διαίρεση* μεταξύ *δημόσιου-ιδιωτικού* καταδεικνύοντας πως οι «γονείς» ως κοινωνικός ρόλος μπορούσαν να είναι και κάτι παραπάνω: μπορούσαν να είναι *πολιτικά υποκείμενα* εντός της δημόσιας σφαίρας.

Ο αγώνας, που ενσωμάτωνε πρακτικές που κατά έναν τρόπο συντελούσαν στην υπέρβαση της διαίρεσης μεταξύ των φύλων στον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας, είχε επιπτώσεις τόσο στην παγιωμένη αντρική όσο και στη γυναικεία ταυτότητα. Από τη μία τέθηκε υπό αίρεση η βικτωριανή εικόνα του άντρα-πατέρα που ως άξεστος εργάτης δεν δίνει δεκάρα για τα παιδιά του, και από την άλλη η *μητρότητα* βγήκε από την *οικιακή* σφαίρα, έγινε μια *δημόσια ιδιότητα*, της οποίας η κουλτούρα (όσον αφορά στις γυναίκες της εργατικής τάξης) διαμορφώθηκε και από τις ανατρεπτικές/υπονομευτικές πρακτικές των γυναικών στην προσπάθειά τους να αποφύγουν τον εμβολιασμό των παιδιών τους – που ξεκίναγαν από απόκρυψη των ονομάτων των παιδιών τους όταν βρίσκονταν σε κάποιο δημόσιο χώρο, αλλαγή σπιτιού για να μην τους βρίσκουν οι εμβολιαστές και τη δημιουργία ενός ψεύτικου σημαδιού για την παραπλάνησή τους και έφταναν μέχρι την κλωτσηδόν εκδίωξη των υπευθύνων του εμβολιασμού όταν τους χτύπαγαν την πόρτα. Πρόκειται για τη δεύτερη δυναμική παρέμβαση των γυναικών στη δημόσια σφαίρα τη νεωτερική εποχή, μετά τη μαζική συμμετοχή τους στις εξεγέρσεις ενάντια στην ακρίβεια (food riots).

Ως διαταξικό, το κίνημα χρησιμοποίησε τον δικαιωματικό λόγο: τόσο οι προπαγανδιστές από τη κατώτερη μεσαία τάξη όσο και αυτοί από την εργατική αναφερόντουσαν στα δικαιώματα του πολίτη και στο ότι το κράτος δεν είχε δικαίωμα να τους εξαναγκάσει να εμβολιάσουν τα παιδιά τους. Βέβαια, οι αντιεμβολιαστές της μεσαίας τάξης δεν υπόκεινταν *πραγματικά*, στην πράξη, σε αυτόν τον εξαναγκασμό αφού πολύ σπάνια διώκονταν από την εμβολιαστική αρχή. Ο λαϊκίστικος λόγος –ο λαός απέναντι στην «τάξη των γιατρών» ως κάστα– ο οποίος βρήκε την πιο καθαρή του έκφραση στη γλώσσα του πολίτη που έδινε έμφαση στα δικαιώματα του «ελεύθερου Άγγλου», *συσκότιζε* τις ταξικές τάσεις εντός του κινήματος. Δεν ήταν προλεταριακός λόγος, αλλά μια ρητορική που έδινε έμφαση στην ανάγκη των μαζών να πολεμήσουν την εξουσία κάποιων λίγων προνομιούχων του ιατρικού μονοπωλίου. Με αυτόν τον τρόπο εκφράστηκε η δυσαρέσκεια για το γεγονός πως το μακρύ χέρι του κράτους εισέβαλλε στη μέχρι πρότινος ιδιωτική/οικιακή σφαίρα της φροντίδας των παιδιών.

Κίνηση που δεν θεωρήθηκε μόνο συμβολική παραβίαση του «οίκου», αλλά γινόταν αντιληπτή ως μια *φυσική εισβολή* στον ιδιωτικό χώρο.

Η διαμάχη επεκτάθηκε γύρω από το περιεχόμενο της *ιδιότητας του πολίτη*. Ενώ οι φιλοεμβολιαστές χρησιμοποίησαν τη ρητορική του «υπεύθυνου» πολίτη που έχει καθήκον να συμμετέχει στη διατήρηση της δημόσιας υγείας – μια ρητορική που στόχευε στην ενσωμάτωση της εργατικής τάξης στην πολιτική και εθνική κοινότητα ως ένα συλλογικό υποκείμενο που συμβάλλει στην πολιτική σταθερότητα του κράτους– οι αντιστεκόμενοι στην υποχρεωτικότητα διεκδίκησαν για λογαριασμό τους τον ορισμό του τι πρακτικά σημαίνει να είναι κάποιος «καλός» πολίτης: η επιβολή/αποδοχή των μέτρων για τη δημόσια υγεία δεν πρόσδιδε σε κάποιον την ιδιότητα του υπεύθυνου πολίτη, απεναντίας αυτό ήταν κάτι που έκανε η *αντίσταση* σε αυτήν την επιβολή! Φυσικά, η επίκληση των δικαιωμάτων συνοδευόταν και από εθνικιστικές αξιώσεις και εκκλήσεις στον λαϊκό συνταγματισμό που ήταν ήδη δημοφιλής στις πολιτικές του πρώτου μισού του 19^{ου} αιώνα – το δικαίωμα των πολιτών της βρετανικής αυτοκρατορίας να έχουν τον έλεγχο πάνω στο σώμα τους εδράζεται στο αγγλικό σύνταγμα.

Παράλληλα, από τη δεκαετία του 1890 είχε γίνει πλέον ξεκάθαρο πώς η αποικιακή αυτοκρατορία χρησιμοποιούσε τον εμβολιασμό –κυρίως στην αποικιοκρατούμενη Ινδία και σε περιοχές της Αφρικής– είτε για να ενσωματώσει τους κατοίκους των αποικιών ως υπηκόους του στέμματος είτε για να τους υποτάξει στην κυριαρχία του: επρόκειτο για μια *πολιτική τεχνολογία* του βρετανικού ιμπεριαλισμού. Υπόρρητη στην επίθεση στον «ιατρικό ιμπεριαλισμό» του εμβολιασμού ήταν μια ομολογία και μια συστοιχία των φτωχών στρωμάτων και της μητροπολιτικής (λευκής) εργατικής τάξης με τους αποικισμένους. Μια αντιστοιχισή που θα τραβήξει ακόμα παραπέρα και θα οδηγήσει κάποιους ριζοσπάστες αντιεμβολιαστές στο να καταγγέλλουν την υποκρισία των οπαδών της κατάργησης της δουλείας, οι οποίοι έκλειναν τα μάτια στην εκμετάλλευση του λευκού «σκλάβου του εργοστασίου» προβάλλοντας μόνο τη δουλεία των αφρικανών σκλάβων των φυτειών. Τότε, όπως και τώρα, η ταξική σχέση δεν ήταν αδιαμεσολάβητη από τη σχέση μεταξύ των φυλών.

Παρόλη τη φαινομενική ενότητα και το κοινό έδαφος που διαμορφώθηκε από αυτούς που αντιστέκονταν στον υποχρεωτικό εμβολιασμό μέσω του λαϊκίστικου λόγου περί της ιδιότητας του «καλού» πολίτη, υπήρχαν πολύ πραγματικές διαφορές που έκαναν το ζήτημα πιο περίπλοκο. Οι νόμοι για τον εμβολιασμό άρρητα στόχευαν την εργατική τάξη γιατί η εφαρμογή τους ανοιχτά έκανε διακρίσεις εις βάρος των εργατών/ριών, των άνεργων και των (λούμπεν) φτωχών, από τη στιγμή που οι υπεύθυνοι δεν καταδίωκαν τους παραβάτες από τη μεσαία τάξη. Οι προερχόμενοι από τη μεσαία τάξη παραβάτες πολύ σπάνια υφίσταντο τις επιπτώσεις των νόμων από πρώτο χέρι, δηλαδή πάνω στα ίδια τους τα σώματα. Κυρίως κινητοποιούνταν σε μια προοπτική υπεράσπισης της παλιάς φιλελεύθερης ατζέντας – που έδινε προτεραιότητα στα ατομικά δικαιώματα και τοποθετούνταν ενάντια σε τάσεις παρεμβατισμού – η οποία, την εποχή της εντεινόμενης πραγματικής υπαγωγής της εργασίας και της ζωής στο κεφάλαιο είχε αρχίσει να χάνει έδαφος εντός της φιλελεύθερης παράταξης: οι πολιτικές τους καμπάνιες εστίαζαν στο νόημα του φιλελευθερισμού, στη σχέση μεταξύ ατόμου και κράτους, ενώ το ενδιαφέρον τους είχε να κάνει περισσότερο με κομματικές πολιτικές παρά με πολιτικές του σώματος. Στην άλλη όχθη του κόμματος των φιλελεύθερων βρισκόταν η αξίωση/αρχή του «νέου» φιλελευθερισμού που έθετε το επιχείρημα πως η κρατική παρέμβαση, αν και καταπιεστική, ήταν αναγκαία εκεί που «η ασφάλεια της κοινότητας βρισκόταν σε κίνδυνο».^{xiii}

Ο τρόπος που προσεγγίστηκε το αντιεμβολιαστικό κίνημα από φιλελεύθερους, προοδευτικούς και ριζοσπάστες δημοκράτες που ήταν ενάντια στην υποχρεωτικότητα πρόδιε μια υποβόσκουσα ανησυχία για τη βία της εργατικής τάξης και ένα φόβο για πιθανές εξεγέρσεις, απηχώντας τον ίδιο φόβο που διακατείχε πολλούς κρατιστές μεταρρυθμιστές της εποχής. Στην αδικία του νόμου περί του εμβολιασμού έβλεπαν μια πιθανή αιτία για την παγίωση μιας ταξικής εχθρότητας που θα «διαχυθεί σαν δηλητήριο στο πολιτικό σώμα». Θα υπερασπιζόνταν, βέβαια, τα ατομικά δικαιώματα των γονέων της εργατικής τάξης ως μέρος της δέσμευσής τους στην ατζέντα του κλασικού φιλελευθερισμού, αλλά δεν θα είχαν καμία σχέση με την εργατική κριτική του υποχρεωτικού εμβολιασμού που έδινε έμφαση στην ευαλωτότητα των σωμάτων (γονέων και παιδιών) στα χέρια ενός καταπιεστικού κράτους και στα γρανάζια ενός αυταρχικού συστήματος εκμετάλλευσης της εργασίας. Οι αφετηρίες ήταν διαφορετικές.

Μακροπρόθεσμος στόχος των ριζοσπαστών δημοκρατών που εναντιώνονταν στον υποχρεωτικό εμβολιασμό ήταν η πειθάρχηση του προλεταριάτου και η παγίωση της κοινωνικής ειρήνης, σαν αυτήν που επιβαλλόταν στις τραπεζαρίες των πτωχοκομείων.